

DEMOKRATI HISTORIE

– SVERIGE I 1930'ERNE

Petter Tistedt:

Visioner om medborgerlige publikker. Medier och socialreformism på 1930-talet, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2013, 350 s.

Tiden mellem de to verdenskrige er en fascinerende periode i europæisk og skandinavisk historie. De to årtier er betydningsfulde, fordi den politiske kultur, som vi kender den i Skandinavien, for alvor formedes her. Samtidigt var det en periode, hvor der stadig blev stillet spørgsmålstegn ved de demokratiske værdier og idealer. Og udviklingen i resten af Europa var skræmmende. Land efter land gik fra demokratisk styre til forskellige former for autoritære eller totalitære regimer. Her står særligt Italien, Tyskland og Rusland som symbol på udviklingen – det liberale demokratis krise. Pesten var over Europa, som den danske socialdemokrat Hartvig Frisch formulerede det.

Visioner om medborgerlige publikker. Medier och socialreformism på 1930-talet er baseret på afhandlingen af samme navn og skrevet af historikeren Petter Tistedt, Uppsala Universitet. Bogen søger at afdække den demokratiske kultur i Sverige i mellemkrigstiden, og dermed skriver den sig ind i et forskningsfelt, der har været stødt voksende siden murens fald og terrorangrebet 11. september.¹

Der findes mange forskellige tilgange til at skrive "demokratihistorie". Her skal fremhæves fire overordnede tilgange: en begrebshistorisk tilgang, en institutionel tilgang, en politisk og ideologisk tilgang samt en kulturhistorisk tilgang. Den begrebshistoriske tilgang har ofte Reinhart Koselleck som forbillede og har fokus på kamp og konflikt om begrebernes betydning samt deres relation til handlinger og kontekst. Den institutionelle tilgang til demokratihistorien fokuserer på statens rolle og de institutionelle rammer; den danske politolog Tim Knudsens tobindsværk om den danske demokratihistorie kan fremhæves som et eksempel på denne tilgang.² Vender man sig mod den demokratiforskning, der tager udgangspunkt i politik og ideologi, er fokus mange gange rettet mod analy-

---

¹ Historiebrugsprojektet *Demokrati mellem fortid og fremtid* er et eksempel på, hvordan presset på frihedsrettighederne efter terrorangrebet i New York i 2001, har fået historikere til at beskæftige sig med demokratiet. Se Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.): *Demokrati mellem fortid og fremtid: en antologi*: Tiderne Skifter 2003.

² Tim Knudsen: *Fra enevælde til folkestyre: dansk demokratihistorie indtil 1973*: Akademisk Forlag 2006 samt Tim Knudsen: *Fra folkestyre til markedsdemokrati: dansk demokratihistorie efter 1973*: Akademisk Forlag 2007.

ser af de politiske aktørers motiver og intentioner.³ I denne sammenhæng er det relevant at nævne den svenske historiker Yvonne Hirdman, da hendes forskning har haft stor indflydelse på debatten om den svenske model, særligt omkring forholdet mellem stat og individ.⁴ Bogen indgik som en del af den svenske magtudrednings publikationer. I bogen er Hirdman kritisk overfor det, som hun og andre kalder "sociale ingeniører", da de repræsenterede en form for ekspertvælde overfor den almindelige befolkning.

Som vi skal se senere, afviser Petter Tistedt præmissen for denne tolkning. Samtidig skriver han sig, i modsætning til de ovenfor skitserede tilgange, ind i en angelsaksisk kulturhistorisk forskningstradition; nærmere bestemt er den inspireret af forskningsfeltet indenfor *Cultural Studies*, der er kendetegnet ved sit fokus på repræsentationer og praksis. Den største enkeltstående inspiration for Tistedt er historikeren David Goodman, der i 2011 udgav bogen *Radio's Civic Ambition*,⁵ der behandler amerikansk radios historie i relation til dens samfundsmæssige rolle og betydning. Bogen tager sit udgangspunkt i *Communication Act of 1934*, der var en lov, som skulle afklare forholdet mellem kommercielle, ikke-kommercielle og statslige interesser i forhold til radioen. I modsætning til tidligere forskning viser Goodman, hvordan de kommercielle radiostationer af frygt for statslig indblanding var meget opmærksomme på at producere pluralistiske kvalitetsprogrammer med plads til forskellige holdninger, der samtidigt skulle bidrage til at skabe aktive, rationelle og kritiske lyttere.⁶

På samme måde som Goodman, skifter Tistedt perspektiv ved at gå fra spørgsmål om f.eks. de "sociale ingeniørers" motiver og intentioner til kulturelle spørgsmål, der skal belyse de implicitte og eksplicitte visioner, forestillinger og overvejelser om et medborgerligt publikum i mellemkrigstidens Sverige. Med andre ord undersøger Tistedt, hvordan forskellige socialreformistiske aktører i en række mediebegivenheder forestiller sig et aktivt og demokratisk publikum, og hvordan publikum inviteres til at tage aktiv del i den demokratiske kultur. Det er altså

³ Et eksempel på en sådan analyse kan ses i Claus Bryld: "Arbejderbevægelsen og demokratiet: idé og praksis", i Lars K. Christensen m.fl.: *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*: Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2007.

⁴ Yvonne Hirdman: *Att lägga livet tillrätta: studier i svensk folkhemspolitik*: Carlssons 1989. Et andet perspektiv (som i øvrigt ikke nævnes af Tistedt) kan ses hos politolog Bo Rothstein, der i sin tolkning nedtoner Myrdal-Parrets indflydelse på det svenske socialdemokratiske vel-færdsideologi. Rothstein fremhæver bl.a., at parret led nederlag til tidligere socialminister Gustav Möller og hans allierede. Möllers linje indeholdt elementer, der skulle sikre befolkningen mod stigmatisering og bureaukrati. Se Bo Rothstein: *Vad bör staten göra?: om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*: SNS Förlag 1994.

⁵ David Goodman: *Radio's Civic Ambition: American Broadcasting and Democracy in the 1930s*: Oxford University Press 2011.

⁶ Paradoksalt var denne pluralistiske tilgang med til at undergrave sig selv, da den mødte modstand fra land- og arbejderbefolkningen, der ikke kunne se sig selv i programmerne, der ellers var produceret for at skabe selvrefleksion og fordomsfrihed.

den historiserende tilgang til begrebs- og forestillingsverdenen i 1930'erne, der er omdrejningspunktet. Fokus i Tistedts bog er på en empirisk udredning af disse forhold, mens de teoretiske dimensioner ikke interesserer forfatteren.

Bogens udgangspunkt er to casestudier, som omhandler debatterne om befolkningens fremtid. Den første case er debatten om det såkaldte "befolknings-spørgsmål", som ægteparret Alva og Gunnar Myrdal var særdeles aktive i. Debatten tog afsæt i den negative befolkningstilvækst og befolkningens kvalitet. Det andet casestudie tager udgangspunkt i en stor udstilling om "Fritiden" i Ystad i 1936, der tematiserede de problemer og muligheder, som befolkningens øgede fritid skabte for den bredere samfundsudvikling.

De to cases er udvalgt, da de er meget omfangsrige og illustrerer socialreformisternes eksplicite og implicite forsvar for demokratiet. Samtidigt er særligt den første case udvalgt, fordi Myrdal-parret er paradigmatiske i den eksisterende svenske forskning, og som nævnt ønsker Tistedt at stille nye spørgsmål for at vende tidligere tolkninger 180 grader.

"BEFOLKNINGSSPØRGSMÅLET"

Myrdal-parret var fremtrædende socialdemokratiske samfundsdebattører og politikere og er i høj grad synonym med debatten om "befolkningsspørgsmålet", og deres syn på publikum udgør derfor en central plads i det første af de to case-studier. De udgav i forbindelse med debatten *bogen Kris i befolkningsfrågan* fra 1934.⁷ Bogen udkom på dansk året efter, og den vakte stor interesse både i og uden for Skandinavien, hvor spørgsmålet om den negative befolkningstilvækst og befolkningens kvalitet også blev diskuteret. I Sverige blev spørgsmålet debatteret i den skrevne presse og i radioen, og Myrdal-parret var særdeles aktive i at fremme debatten om spørgsmålet. Det er både bogen og debatterne omkring den, der udgør Tistedt empiri i forhold til at belyse forestillingerne om et medborgerligt publikum hos Myrdal-parret og de andre deltagere i diskussionerne.

Kris i befolkningsfrågan er tidligere blevet udlagt som et eksempel på Myrdal-parret som såkaldte "sociale ingeniører", fordi den fremstår som et socialpolitisk program, hvor samfundsvidenskaben og eksperterne skulle stå i spidsen for befolkningspolitikken og gribe ind i almindelige menneskers liv og dermed fratage dem deres medbestemmelse over private spørgsmål som reproduktion og børneopdragelse. Historiker Yvonne Hirdman har som nævnt i indledningen gjort sig til talsmand for denne tolkning bl.a. i forbindelse med den svenske magtudredning.⁸

Tistedts afhandling er et opgør med denne udlægning. Han argumenterer for, at Myrdal-parret faktisk mente, at det i første omgang var spørgsmålets krise, der skulle løses. Med andre ord skulle der skabes en debat, der fordrede refleksion og

⁷ Alva Myrdal og Gunnar Myrdal: *Kris i befolkningsfrågan*: Bonniers 1934.

⁸ Se også temanummeret "Om Alva Myrdals frågor til vor tid", i *Arbetshistoria* 2-3, 2003.

diskussion. Det skulle ske med udgangspunkt i samfundsvidenskaben. Eksperterne skulle i denne tolkning ikke bestemme over befolkningen, men understøtte dens stillingtagen til spørgsmålet ved at gøre videnskaben til udgangspunktet for diskussionen. På langt sigt skulle dette også ske gennem skolepolitikken for på den måde at højne befolkningens kvalitet.

Tistedt giver mange eksempler på Myrdal-parrets engagement i den demokratiske debat. Et eksempel er udgivelsen af folkeudgaven af *Kris i befolkningsfrågan* allerede få måneder efter den første udgave var trykt. I den nye udgave kommenterede de på den offentlige debat, som bogen havde afstedkommet, og på den måde understøttede de befolkningsspørgsmålet som et anliggende for en samfundsdebat. For den brede befolkning måtte aktiveres i spørgsmålet, så der kunne findes en politisk løsning. Hermed blev det også et politisk stridspunkt mellem forskellige politiske observanser, hvilket blev fremhævet som positivt: "gäller det stora praktiska samhällsreformer, måste befolkningsfrågan bli en politisk fråga" (s. 57). Her var ræsonnementet, at den enkeltes stillingtagen ikke var nok i sig selv, men at der skulle skabes opinioner, der kunne fremføre sagen. Der er altså tale om et grundlæggende anderledes perspektiv på Myrdal-parret end den tolkning af deres skrifter som dele af den tidligere forskning har foretaget. I Tistedts perspektiv er de derimod katalysatorer i en demokratisk kultur, hvor mennesker skulle være kompetente og aktive medborgere. På samme måde viser Tistedt eksempler på, hvordan der også i diskussionerne i pressen og i radioudsendelserne fremstilledes forskellige medborgerlige positioner, der både gav muligheder og begrænsninger for deltagelsen f.eks. i form af sagkundskabens forrang i forhold til personlige livserfaringer, hvilket også afspejlede skismaet mellem effektivitet og demokrati.

"FRITIDSPROBLEMET"

Bogens anden case tager udgangspunkt i udstillingen "Fritid", der lanceredes i Ystad i sommeren 1936. Det var en sommer med store udenlandske begivenheder som olympiaden i det nazistiske Tyskland og den spanske borgerkrigs udbrud, hvilket heller ikke var gået udstillerne forbi.

Udstillingen var blevet til på foranledning af den lokale kunstforening samt lokalpolitikere, mens arbejdet med indhold og pædagogik hovedsagligt blev udført af en gruppe i Stockholm. I spidsen for denne gruppe stod generalkommissær for Stockholmudstillingen i 1930, Gregor Paulsen. Gennem ham blev Slöjdforeningens bestyrelse inddraget i arbejdet. Desuden var der mange andre personer og foreninger indenfor idrætsliv, oplysnings- og rejsevirkosomhed, der bidrog til selve udstillingen og dens katalog, herunder oplysningsmanden Harald Nordström og Alva Myrdal.

Fritiden var, fra udstillernes synspunkt, et neutralt politisk område, som alle demokrater skulle kunne enes om. Her var der altså ikke tale om et spørgsmål, der skulle diskuteres, men om et problem, der skulle løses. Det handlede om,

hvordan fritiden skulle anvendes. Udstillingens slogan var da også: "fritiden skall skapa harmoniska människor". (s. 192) Og disse mennesker var i lighed med de ovenstående eksempler aktive demokratiske medborgere. Fritiden blev derfor forstået som meget central i forsvaret for demokratiet mod de totalitære trusler. F.eks. udtalte en af arrangørerne, at fritidslivet var centralt for demokratiet, fordi det var baseret på "en grundval av kunniga, mångsidigt intresserade och kultiverade medborgare". (s. 193) Dette kulturforsvar var, med arrangørens militærmetafor, et mægtigt våben til demokratiets selvforsvar.

Et eksempel på, hvordan man opstillede fritiden som et værn mod nazisme og andre totalitære ideologier, kan ses på en plakat fra udstillingen med overskriften "Fritiden har blivit en samhällsangelägenhet". (s. 200) Plakaten er delt op på midten. På den ene side ser man en flok heilende nazister, der bliver styret af en hånd som marionetterdukke. Skulle man være i tvivl om meningen, så fortæller teksten under billedet, at "Den moderna diktaturstaten organiserar fritiden med statens väl som mål". På den anden side ser man demokratiets modsvar: almindelige mennesker, hvor ansigterne også ses på flere af dem i modsætning til de ansigtsløse nazister. I stedet for at staten (også symboliseret ved en hånd) tager styringen med borgernes fritid, så giver den i demokratiet muligheder i form af støtte til indholdsrige aktiviteter. Teksten under billedet siger det også helt tydeligt: "Demokratin vil at fritiden skal vara en fri tid men att samhället skall ge den enskilda möjlighet att använda den på ett värdefullt sätt".

Denne udefrakommende antidemokratiske trussel kunne altså imødegås ved, at det enkelte menneske fik mulighed for at skabe balance og harmoni i sit liv gennem en indholdsrig fritid. Udstillingen var selv en del af løsningen. De besøgende kom for de flestes vedkommende i deres fritid og de kunne prøve forskellige fornuftige fritidsaktiviteter som f.eks. radiolytning, og der var sågar bygget en peron, så man kunne forestille sig at rejse ud i verden, når man satte sig ind i en togkupe. På den måde var der tale om et direkte reformerende foretagende, mens den første case havde en mere indirekte karakter. Distinktionen mellem spørgsmål og problem indikerer dermed også to forskellige former for socialreformisme. I den indirekte form bestod socialreformismen – og socialreformisternes – opgaver i at skabe opinioner på grundlag af politiske synspunkter og videnskab. Dette anså de som et fundament, hvorpå der kunne skabes politisk handling. Den direkte socialreformisme sås ved udstillingens lancering og løsning af fritidsproblemet i en og samme bevægelse. Tistedt fremhæver i den forbindelse det paradoksale i, at udstillingen fordi den ikke var et spørgsmål til diskussion faktisk ligger tættere på den konventionelle forståelse af "social ingeniørkunst".

AFSLUTNING

Tistedt har skrevet en bog om den demokratiske kultur i Sverige med udgangspunkt i socialreformisternes forestillinger og demokratiske praksis. Bogen bidrager til at nuancere billedet af 1930'ernes socialreformister, særligt i forhold

til det eksisterende fokus på "sociale ingeniører". På den måde giver bogen stof til refleksion og overvejelse, men forfatterens ønske om at vende den tidligere forsknings resultater på hovedet ved at afvise dens præmisser, i stedet for at indgå i en mere konstruktiv dialog med den, falder desværre negativt tilbage på det samlede indtryk. Følgende spørgsmål presser sig på: Er sagkundskabens forrang overfor personlige livserfaringer i debatten om "befolkningsspørgsmålet" ikke netop udtryk for en elitær og ekskluderende tilgang til demokratiet?

Den måde Tistedt har valgt at lave sin undersøgelse på, har den store svaghed, at analyserne kommer til at stå meget svævende uden nogen særlig kontekst eller sammenhæng med det omkringliggende samfund. Her kunne forfatteren godt have hævet blikket fra debatternes og udstillingens forestillinger, og perspektiveret sine resultater til omverdenen og diskuteret betydningen af socialreformisternes praksis i en bredere sammenhæng. Han fremhæver selv, hvordan de politiske aktørers ideologier, politiske ståsteder og motiver er veldokumenterede i den tidligere forskning. Her ville det have været ønskværdigt, at forfatteren havde været generøs overfor sin læser og brugt denne forskning til at perspektivere sine egne resultater. Det ville også have bidraget til at gøre bogen mere læseværdig for en bredere læserskare, ligesom en grundigere redaktionel gennemarbejdning ville have gavnet bogen.

Den demokratiske praksis som de svenske socialreformister søgte at udbrede kan i vid udstrækning sammenlignes med tilsvarende aktiviteter i den danske arbejderbevægelse. Her kan man fremhæve de direkte reformerende tiltag som arbejderoplysning, der skulle give arbejderne redskaberne til at deltage i det demokratiske samfund samtidigt med, at de brugte fritiden på noget fornuftigt. Ligeledes kan man nævne arbejdet i parti- og fagforeninger, hvor man gennem mødekulturen blev disciplineret, men også demokratisk dannet. Og i den mere indirekte form var f.eks. bogudgivelser og partipressen med til at skabe mulighed for en offentlig diskussion. Alle dele fungerede som skoling i en demokratisk kultur og var på den måde med til at gøre arbejderne til demokratiske medborgere. Tistedt kommer selv ind på perspektiverne i dette i forhold til en svensk kontekst til allersidst i bogen, men det det bliver ikke udfoldet. (s. 258)

Det skal retfærdigvis siges, at Tistedt tager de nødvendige forbehold for disse udeladelser i indledningen, men det er et problem for bogen, at den ikke adresserer betydningen af socialreformisternes forestillinger og praksis i en større sammenhæng. Læseren får derfor ikke nogen vurdering af, om socialreformisternes praksis skabte grobund for fastholdelsen af de stabile skandinaviske demokratier. Den konklusion må man selv drage. Tistedt har skrevet en perspektivrig afhandling om den demokratiske kulturs hvad og hvordan, men efterlader et hvorfor?

MADS EINAR NIELSEN

CAND.MAG., EKSTERN LEKTOR

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET